

Dokulil, Miloš

Nesmělá pout' za kulturou "posledního člověka"

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1998, vol. 47, iss. B45, pp. [37]-46

ISBN 80-210-1994-8

ISSN 0231-7664

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107212>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MILOŠ DOKULIL

NESMĚLÁ POUŤ ZA KULTUROU „POSLEDNÍHO ČLOVĚKA“

Samozřejmě tu teď mám na mysli Fukuyamovu inspiraci. Už na jiném místě ([8], např. 8. část*) jsem v této souvislosti psal o tom, že a jak nás stále přitahuje neznámo. Pak to bývá spíše nezvládnutá a principiálně tajemná budoucnost než hledání kořenů dneška v minulosti. Včerejšek se jeví vždy jako „nějak“ překonaný, už tím, že nenávratně pominul v čase. Z tohoto hlediska se může pro již nazrávající 21. století jevit „filosofie dějin“ jako disciplína mrtvě narozená (nebo jako pouhé — tak trochu „jazykové“ — cvičení analytického ostrovtipu ve stylu Hempela, Draye, Donagana, Scrivena, Danta etc.; viz i [7]). Mít pak pro zítřek nějakou definitivní odpověď by ovšem byla šance. Několik desetiletí před koncem pořád ještě „našeho“ století dvacátého se zabydliho uvažovat tak trochu kompromisně o tom, že jsme s čímsi skončili (řekněme že s „modernou“ a jí odpovídajícím „-ismem“) a hbitě přeskakujeme do zcela zbrusu nového „post“ období, ať už nazvaného „postmodernou“ nebo „postindustriální společností“. Tím jako by byla saturována nejen pro perspektivně rozostřený dnešek, ale také už tak trochu pro již zavěštěný (a ovšemže neuchopený) zítřek platná a nanejvýš relevantní „vstupenka“. Jakmile má člověk pro něco jméno, jako by to už měl zároveň ve své moci. (To je poměrně „starý“ trik, měříme-li jej měřítkem několika generací; je poměrně „mladý“, chceme-li se pohybovat v rozmezí aspoň tří milionů let.)

Ten prefix „post“ je — slovensky řečeno — „prefikovaný“. Jako by nenaznačoval jen cosi „po“ v čase, ale zároveň též něco „nad“ (řazeného), překonávajícího svou kvalitou to včerejší. Lyotard už před dvaceti lety („La condition postmoderne“, 1979) spěchal s dokomponováním své koncepce o její rozměr „postsolární“, čímž fakticky konceptuálně překlenul veškerou lidskou existenci na této Zemi. Zatím nejsme tak daleko. Jednou přechodnou variantou by tu zřejmě měla být civilizace (nebo „kultura“) „posthumánní“, což bylo míněno s ohledem na stávající biotyp „člověk“. Jeho propojení s kybernetickými soustavami (vesměs založenými na „protézách“ uplatňujících mj. specificky fungující počítače) proponuje smíšenou strukturu zvanou „cyborg“ (N. Katherine Hayles

*) Citace z cizojazyčných děl přeložil autor stati.

v [10], str. 322; vyslov [sajbórg]). Máme tu ale pořád ještě pro „přechodné období“ konejšivou možnost počítat s „kulturou hřiště“ (tím je vyloučeno to, že „právě hvězdy popu a fotbalisté získávají pocty“, [20]). Jenže tak totálně bezstarostné není ani to naše současné „hřiště“. Pro jeho „kulturu“ se začíná zlověstně líhnout nová adresa: „No Work Culture“ (přeložme to volněji jako „kulturu neposkytující práci“ ([22]; jev zvaný „nezaměstnanost“, jak se zdá, vypadá už jako „normální“ průvodní charakteristika současné ekonomiky celosvětově, ne-li nálehavěji právě ekonomiky „postindustriální“!). **S trochou ironie bychom mohli (možná) tu naši současnost nazvat „post-godotovskou“.** Dovolil jsem si ji definovat jako „ikonografickou kulturu, zbožňující second-handovské vzrušení na hřišti, pop scéně nebo TV obrazovce (s tajemnými mimozemšťany, nadlidskými špióny, kvílejšími nebo vřískajícími zpěváky, heroickými sportovci, doprovázenými účinnými výstřely, nesmiřitelným zápolením, ohlušujícím hlukem, oslepujícími světly, krutě prolévanou krví nebo technicky dokonalými body či brankami), **nestarající se příliš o cokoli, co by bylo ‘post’, nebo o kohokoli, kdo by byl vedle (včetně ‘Godota’)**“. (Zde cit. [8].)

Vraťme se k Fukuyamovi. S lecčím si činí starosti. Vyjde z předpokladu, že **20. století nás naučilo být pesimisty** ([9], I. část, 1. kap.). Koneckonců v jednom směru je tomu tak. (Vzpomeňme na dvě světové války, dlouhé období tzv. studené války, nynější nejistoty vzhledem k optimalizaci života na této Zemi, včetně člověka a jeho kultury.) Dodá — snad pro útěchu? — že „žádná demokracie není bez demokratů“ ([9], II. část, 12. kap.). Je si jist tím, že „prvému člověku“ (tamtéž, III. část, 14. kap.) šlo o „čistou prestiž“ (tamtéž, na mnoha místech, mj. III. část, 13. a 17. kap.). Podruhé si výrazně všimne „moci bezmocných“, čímž vědomě a výslovně parafrázuje V. Havla (IV. část, 24. kap., cf. ve III. části 15. kap.). Než dospěje k závěru, znovu ujistí svého čtenáře o tom, že „liberální demokracie“ je zřejmě finálním produktem naší civilizace/kultury (viz V. část). Konec dějinnosti není dán nějakým koncem plynutí času, ale tím, že — podle Fukuyamova přesvědčení — lidstvo „v dnešním světě“ nemá „schůdné alternativy vůči liberální demokracii“ (tamtéž, str. xxi). Zde by mohla (a měla!) začít případná politologická analýza nadhozené — podle mého soudu problematické — teze. Nelze naopak smlčet mj. touto knihou adresně a oprávněně formulované zjištění o „dokonalých právech a defektních povinnostech“ (V. část, 30. kap.), což vnímám s obdobným politováním. Fukuyamova kniha je ovšem koncipována spíše jako „filosofování“ o problému „posledního člověka“. (V dalším sledu této stati mi nepůjde o interpretaci, tím méně o recenzi, závažně — a obdivuhodně detailním poznámkovým aparátém vybavené — Fukuyamovy knihy. Je to snad patrné z toho, jak začala tato úvaha, jež zůstane na pomezí filosofie dějin a filosofie politiky.)

Pokud budeme respektovat hledisko, že svým způsobem končí „koherentní a směřované Univerzální Dějiny“ „moderními liberálními demokraciemi“ ([9], xxiii; cf. 48-51, 218-222 aj.), v jejichž rámci setrvale „touha po nerovném uzná-

ní konstituuje základnu života hodného toho jména“ (tamtéž, xxiii), musíme vnímat takové finální stadium jako nedosti stabilní. Sám Fukuyama přiznává, že taková předpokládaná poslední vývojová fáze může být zvrácena zpět. Aktivním činitelem tohoto zvratu směrem zpátky by prý mohl být „strach z toho, že by se [lidé] mohli stát oněmi ‘posledními lidmi’ hodnými pohrdání“, takže — aby se zprostili onoho „pohrdání“ — by se pak mohli, a měli, znovu (a na vyšší úrovni vojenské techniky) postavit do role „šelmovitých ‘prvních lidí’“, (tamtéž, xxiii). Jinak řečeno, oni „poslední lidé“ by byli „posledními“ ve dvou významech: a) jako svým způsobem lidé oné teoreticky předpokládané „poslední fáze“ (tj. „Univerzálních Dějin“), b) jako lidé na relativně nižších stupních společenské stratifikace. A v tomto obojím směru se nabízí to, co nazývá Zd. Mlynář „destrukční polarizaci“ ([15], 154), která by měla vyústit v odstranění monopolu vlastnictví i monopolu ideologického (tamtéž, 168). Zde se znovu a znovu Fukuyama vrací ke svému pojetí platónského „thymos“ a jeho dějnotvorné roli, což je jak „oduševnělost“ („spiritedness“, [9] 163, 368), tak spolu s ní „morální integrita“ (tamtéž; cf. 169), přičemž lze oprávněně pochybovat o takto zakotvené motivaci pro již značně zglobalizovaného člověka nazrávajícíchho 21. století.

Máme tu nastolen problém anticipace příští historické situace. Je to tradiční problém filosofie dějin. Fukuyama jej řeší konzervací svého lineárně vyústujícího modelu (s „liberální demokracií“ jako finálním produktem), s jedinou další alternativou — případnou revoltou „posledních lidí“, kteří by vrátili kolo — předtím strukturálně stabilizovaných — dějin kamsi na začátek. Tradiční marxismus (navazující na Hegelův model spirály, jenž nenechal chladným ani Fukuyamu) nabízel rovněž „návrat“, od primitivní prvobytně-pospolné (beztřídní) společnosti k obdobně beztřídní společnosti, ale na vyšší její úrovni (tj. „plně komunistické“). Marxismus (anebo „socialismus“?) z doby své, teď už „post-reálné“ fáze (sit venia verbo), jak se zdá, hledá spíše než staré revoluční (a utopické) finále nějakou spásonosnou třetí cestu ([15], 141-5 aj.; viz o tom i: [5], 8. kap.; [14], III. část; [4], 2. úvaha; v jiném kontextu i [17] a [2]).

V každém případě ta právě zmíněná „třetí“ cesta je výzvou pro Fukuyamovu koncepci konečné linearity, v níž triumfuje „liberalistická demokracie“ a nenabízejí se žádné alternativy (s výjimkou opakování předchozích modelů jako regresu). Když se v poslední třetině 17. století, v Anglii, rodila profesionálně pojatá politika, tehdy na protipólu vůči těm, kdož stáli na straně trůnu („toryové“, a bylo možno o nich mluvit jako o „konzervativcích“), jako jejich kritičtí odpůrci se profilovali „whigové“ (snad — svým způsobem — „radikálové“; ne-li spíše „konzervativní radikálové“, ač to možná zní paradoxně; v tomto směru dosud považují za nepřekonanou svou analýzu v [6]). „Liberalismus“ jako politický program se začal krystalizovat teprve o jedno a čtvrt století později, po skončení napoleonských válek a jako reakce na konzervativní politiku vlád, jež měly obavy z možné společenské nestability navozené Velkou francouzskou revolucí. O „liberalismu“ se přitom hovoří jako o hnutí „středních tříd“ (jež před anglic-

kou „Slavnou revolucí 1688–89“ se ještě na politické moci prakticky nepodílely). Nesměle tu začala vznikat „třetí síla“ (vůči tradičně rozdělené vládnoucí třídě, víceméně pozemkových vlastníků). Zřejmě díky stále sílící roli „středních vlastníků“ v ekonomickém životě evropských států cítily politicky vládnoucí privilegované vrstvy stále naléhavěji nezbytnost otupit toto zřejmé napětí, hrozící dokonce rizikem, že se tyto střední vrstvy k prosazení svých zájmů opřou dokonce o dělnictvo, aby byl jejich mocenský tlak účinnější. Je pouhou shodou okolností jen navenek, že k legislativním reformám došlo ve stejném roce 1832 jak v ekonomicky pokrovilně a politicky konstituční monarchii britské, tak i v autokratickým a hospodářsky nesrovnatelně zaostalejším Rusku. V obou případech byla „liberalizace“ ventilem k odvrácení podobných otřesů, k nimž těsně předtím došlo ve Francii, kde r. 1830 byl posléze nucen král Karel X. abdikovat. Ve Francii revoluční události vedly k proklamaci konstitučnosti další monarchické vlády, spolu s rozšířením volebního práva (byť stále vázaného na majetkový cenzus).

„Liberalismus“ třicátých let minulého století (tedy kol roku 1830) byl z hlediska předchozího rozestavení politických sil v těch státech, v nichž se uplatnil, jakýmsi předvídavým kompromisem, ulamujícím nejriskantnější hroty jak konzervatismu stávající moci, tak radikalismu stávající bezmoci. Že se takto posloužilo dalšímu rozvoji průmyslu a obchodu, je zřejmé. Právě tak je zřejmé, že výchozí ústupky středním vrstvám byly značně krotké. Byly ale provázány některými opatřeními s dalekosáhlými důsledky. (Aspoň malý příklad: Téhož roku 1833, kdy Anglie pro své kolonie zrušila trh s otroky, Francie uzákonila rozvoj svého školství.)

Nelze v rámci této stati sledovat podrobněji další vývoj politických poměrů v Evropě, o jejíž zkušenosti se opíraly přinejmenším až do poloviny 20. století politologické teorie. Připomeňme jen heslovitě některá další fakta. Ve Francii z deziluze nad krotkým (liberálním) řešením z roku 1830 došlo ke svérázné alianci mezi nově zbohatlými („nouveaux riches“) a lidovými vrstvami (jejichž reprezentanti stáli na barikádách jak r. 1830, tak byli masovou oporou Únorové revoluce r. 1848, která navodila republiku). Ve čtyřech dnech koncem června 1848 se v Paříži podařilo konzervativcům potlačit radikály („socialisty“). Máme nazvat tento krvavý „kompromis“ vítězstvím „liberalismu“? V Anglii ohrožovalo status quo do roku 1848 chartistické („radikální“) hnutí, jemuž pak odzvonila umíráčkem postupně rostoucí prosperita ve státě. Budeme i zde (byť v relativně tradiční stabilizovanějších kulisách) hovořit rovněž o triumfu liberalismu“?

Ve Francii byla koncem roku 1851 vyhlášena diktatura, z níž se vylihlo „druhé císařství“ (s bezzubým parlamentarismem, cenzurou, potlačením politické opozice). Že by viditelný rozvoj podnikání zvláště středních vrstev stačil zde pro udělení charakteristiky „liberalismu“? Během anglické industrializace druhé poloviny 19. století vznikla „dělnická aristokracie“, což mj. přispělo k otupení sociálního neklidu. Že by tohle už byl závažný rys „liberalismu“? Ovšem, protipólem konzervativních „toryů“ přestala mezitím být tradiční „whigovská“ platforma (jejímž politickým dědicem se stala „Liberální strana“). Pokud jde o britské politické uspořádání „na vrcholu britského liberalismu“ ([12], Vol. 2, 807) z doby „reformního zákona“ z roku 1867, ještě nešlo o demokratický (nýbrž

omezeně reprezentativní) systém. Z klimatu tehdejšího anglického života ovšem vzešla řada podnětných (a dnes „klasických“ a jako „liberalistické“ označených) prací J. St. Milla (nejen „O svobodě“ z r. 1859!).

Takto bychom pokračovali dál. Nalevo od „praeliberalismu“ by se ocitlo od 70. let 19. století stále více silící socialistické hnutí. A ten „liberalismus“, který nebyl hned „demokratický“, byl socialismem vnímán vpravo od středu, spíše jako štít konzervatismu (a kapitalismu) než kompromisní střed.

Po zániku tzv. Světové socialistické soustavy (po roce 1989) jako alternativa víceméně zmizela cesta „reálného socialismu“. Díky tomu „liberalismus“ přestal plnit funkci „štítu“ kdesi „uprostřed“ mezi „konzervatismem“ a „radikalismem“ (pokud už nebyl v letech tzv. studené války ochočen pro účely konzervativního statu quo kdesi spíše „vpravo“).

Oněmi směrovkami nastavenými kdesi dávno po napoleonských válkách jsem chtěl naznačit, že od samotného počátku toho, co mnozí nejjednodušeji chceme nazývat „liberalismem“, nešlo o prostý lineární vývoj, bez oscilujících alternativ, kde i případná „střední cesta“ je mnou vnímána jako jistý, zřejmě preventivně defenzivní, „štít“ mezi polárně vnímanými řešeními, přitom kupodivu vždy jakoby nastavený z konzervativní strany.

Dále se mi pak jeví jako zřejmé, že nynější stále dramatičtěji probíhající globalizace našeho světa je výzvou pro hledání nové „sebeobranu“ zdola, proti nadstátní a anonymní autoritě. V tomto směru se zdá, že končí staré členění zájmových tříd na „vpravo-střed-vlevo“. Přestaly v té manažérské atmosféře jako stmelující vize působit ideologie. Přitom roste role informace (viz např. [16]), sociální stratifikaci lze stěžejně přizpůsobovat modelům z 19. století ([11], kap. 13 aj.), a co vše ještě způsobí komputery a internet jak v ekonomice, tak v politice, ještě jen tušíme spíše mlhavě než s operativním předstihem ([21], 2. a 5. kap.; [18]).

V rámci té již pocítované globalizace ve vysoce ekonomicky pokročilých zemích přibývá nezaměstnaných jako standardizovaný kompars; tzv. „třetí svět“ je navíc ještě vystaven populační explozi, nedostatku vody, hladu, epidemiím. A i když je stále důrazněji slyšet hlasy apelující za „trvale udržitelný život“, pro velké velrybářské lodi, pro lobující průmyslový sektor, pro velmoci tohle všechno zatím jen málo platí. Tohle ale už není situace z doby (řekněme že) mezi 1815 — 1991. Už se nejedná o vzájemné poměřování početně nebo politickou vahou významných společenských tříd či vrstev, s podobnými vzájemnými konstelacemi v různých státech, s přirozenou rivalitou a právě tak odlišnými aspiracemi v dějinách, přičemž společným jmenovatelem tu byla vždy snaha zaštitovat „konzervativní“ síly vůči „revolučním“ (což tradičně bylo rolí liberalismu!).

Ten systém vládnutí, který nyní vnímáme víceméně jako „liberálně demokratický“, působil setrvale jako ventil případné revolučnosti a fungoval jako „konzervační prostředek statu quo“ (proti „revolučnímu“ křídlu společnosti, za jeho „konzervativní“ složku).

Co tu je dnes „jiné“? Nejen o to jde. Co musí nutit ke stěhu vůči proklamované iluzi o „liberální demokracii“ jako setrvalém hitu i pro příští čas? Tj. co vede mj. také ke kritice jinak solidně varujícího díla Fukuyamova? Co nutně vede také k pochybnostem o standardizaci (a konzervaci) „liberalismu“ jako snad i všechny a všechno zohledňující „střední cesty“?

Ještě „včera“ se tvrdilo — se stejně zapáleným a sebedůvěřivým zaujetím — na obou do té doby polarizujících křídlech, že takřka vše vyřeší buďto zákony trhu (pro „konzervativní“ tábor), anebo plánované hospodářství (od „revolučního“ socialismu až po jeho „reálnou“ karikaturu poměrně nedávných let). Spolu s tím „liberalismus“ se mohl jevit jako „štít“ jisté tradice individualismu (spolu se „svobodou trhu“) proti — „totalitnímu“ — kolektivismu.

Když byla po roce 1989 „plánovaná“ (přítom totalitní, byť jakoby „zleva“ naměřovaná) vize budoucnosti zdiskreditována i mocensky, frazeologie disidentů a masmédií dost masivně orientovala svou inspiraci směrem vzad. V tehdejší ČSFR se připomínalo všechno, co předcházelo „Únoru 1948“, a samozřejmě i halasně jako „kapitalistická“ oceňovaná 1. republika z let 1918-38. **Jako kdyby cesta vpřed vedla přes včerejší (křčovitě velebený) kapitalismus.** Přítom bylo-li vnímáno to „rudé“ a minulé jako ideologicky „vlevo“, misijně pojatá reakce na dobu „před Listopadem 1989“ automaticky získala označení jako politika „pravicová“. Konec podzimu loňského roku (1997) navodil řadu otřesů v politice (ale i varování pro ekonomiku) v ČR. Koncem ledna 1998 zveřejněné výsledky průzkumu mínění mladých lidí u nás ([17], cf.[2]) naznačují, do jaké míry stále ještě přežívá ideologizující frazeologie v povědomí vnímavých adresátů masmediální informace. Celkem 2/5 respondentů považovalo za nejlepší politický systém tzv. „třetí cestu“! (Jinak řečeno: jako by optimalizačním lékem na neduhy naší „obrozované“ politiky byl nějak vyvažovaný střed mezi „levicí“ a „pravicí“.)

Zdá se, že se dost zapomíná na to, že **už bychom neměli žít ve zprostředkovaném světě ideologií**, skrze něž teprve bychom měli vnímat realitu. (Ideologie jsou svým způsobem systémy myšlenek, nabízející konečná autoritativní řešení na základě paradigmát, jež nepřipouštějí žádné pochybnosti a jsou naprosto suverénně deklarována jako „algorismus“. Determinovaná řešení by byla možná v uzavřených systémech, s mechanickými vzájemnými vazbami. — **Za ideologií je dlužno pojímat i „liberalismus“, deklarovaný víceméně jako triumf svéprávného „individualismu“,** aniž musí být jasné, co se jím pak má mínit.)

Už řadu let prioritně nejde o porovnávání partikulárních zájmů těch či oněch vrstev nebo tříd. Pak ovšem ani nějaké „fundamentalistické“ recepty nejsou zrovna včasné a přínosné. Byl-li tradiční „liberalismus“ spíše oním výše zmíněným „štítem konzervatismu“, pak i dnešní komentátor na tuto tradici bezděky navazuje a po „selhání pragmatického a relativistického liberalismu“ nabízí pravé „konzervativní hodnoty“. (Mj. takto cituje myšlenky M. Loužka z „MF Dnes“ břitký internetový redaktor BL Jan Čulík; [2], cf. [13]. Gorbačov před časem nabídl odstranění „monopolu vlastnictví až po ideologický monopol“;

[15], 168. Přitom známý hlasatel konzervativních hodnot R. Scruton varuje před „filosofií, která slibuje konec politiky“, poněvadž „z politiky činí jediný lidský cíl“; [19], 214. Naléhavou starost o konzervaci hodnot nelze přehlédnout u Burkea v souvislosti s Francouzskou revolucí, elegantní výraz obdivu k jejich zakončení po Americké revoluci u aristokrata de Tocquevillea, anebo 20 let trvajících hlásání „nepolitické politiky“ V. Havla.)

Přitom právě citovaný J. Čulík v jiném „P.S.“ přinejmenším problematizováním perspektiv západních demokratických zemí vnímá, že je třeba při politických analýzách už dnes zakalkulovávat „v blížícím se globálním, ekonomickém chaosu budoucnost“ ([3]). Z hlediska aktuálního časového „horizontu“ budoucnost je pak na „vertikále“. **Není už „vpravo“ nebo „vlevo“.** (Není „topograficky“ uchopitelná.) Svou otevřeností (tím, co je nyní běžné nazývat „deterministickým chaosem“) vylučuje ideologii jako potenciální nástroj prognostiky. Přitom paradoxně díky stále strmější exponenciále, která modeluje vývoj ve všech oblastech lidského počínání na konci 20. století, jako kdyby mělo být snazší onu závratnou křivku dále směrem nahoru extrapolovat... (Mimochodem: nezapomínejme také na to, že a jak se zatím mění současně kapacita počítačového přenosu — za 10 let vzroste stokrát!)

Zároveň lze hovořit ještě o jedné další svérázné „rovině nad“. Právě díky oné také již zde nejednou zmíněné „globalizaci“ a na rozdíl od všech dosavadních historicky doložených kmenových a státních společenství už dnes dramaticky a stále silněji začínají mizet vnitřní hranice teritoriální a hranice společenské i kulturní pro většinu lidí. Neboť ta většina (ať už se nachází kdekoli a ať se vyvinula jakkoli) je pro tu poměrně malou skupinu manažérů **nahore** jen **globální příležitostí pro její zmanipulování**. O „manažérské revoluci“, byť ještě s parametry nastavenými „hegelovskou“ nevyhnutelností, psal už před lety Burnham ([1]; ve stínu šoku po porážce Francie hitlerovskými vojsky ve 2. světové válce a do roku 1939 jako člen trockistické IV. internacionály). Burnham ještě měl na mysli „manažérské“ úspěchy mašinérie režimů hitlerovského a stalinského, včetně důrazu na uplatnění moci „elity“ (jeho pojetí třídních konfliktů podrobil kritice Dahrendorf). Psal o hrozivém početním růstu byrokracie. Od jeho často zpanikařené analýzy (přes Djilasovu „Novou třídu“, angl. z 1957) po dnešek uplynulo již přes půl století. Dočasným utlumením některých zlověstných aspektů dřívějšího pojetí „elit“ byla — víceméně románová — koncepce Michaela Younga o „růstu meritokracie“ (1961). Připustíme-li, že stále naléhavěji dochází k celosvětovému propojení ekonomiky (jehož jsou „evropské“ nadstátní struktury jen zatím nadějným mezistupněm) a že stále naléhavěji prováděná racionalizace výroby a obchodu zvyšuje jak zisky, tak počet nezaměstnaných (ač není „krize“!) „napříč“ jednotlivými státy, je z toho zároveň patrné, že **trvalejší řešení případných sociálních tlaků už jednotlivá státní teritoria a jejich ústavní aj. orgány nabídnout nemohou**. Nanejvýš markantně a nesrovnatelně s dobou před půl stoletím roste nyní ve všech vyspělejších státech podíl

„služeb“ na HDP, zatímco podíl prvotní výroby a zpracovatelského průmyslu stále procentuálně klesá. **Ač je to k nevíře, v dnešní společnosti se dá víc vydělat na zprostředkování výsledků práce (a tím i kapitálu!) než přímo tou prací samou!**

Možná že zatím dohadování o tom, zda je za 5 minut dvanáct, anebo už 5 minut po dvanácté, spadá mezi témata „akademická“. **Globálně vnímaná „polis“ s přihlédnutím k závažným ukazatelům technického, vědeckého, ale i uniformujícího kulturního rozvoje si nemůže dovolit luxus hledat záchrannou brzdu někde v zakonzervované minulé tradici.** (Už ji pro otázky větrící zítřek dávno nemohou stačit včerejší obranná řešení, tj. „liberalismus“ státně omezeného stříhu.)

Včerejší „mechanismy“ jak výroby, tak politiky stěží obstojí. Dotírá na lidstvo problém, jak čelit dosavadním dílčím a málo funkčním sociálním a kulturním paradigmátům, aniž je hotov aspoň pragmatický recept (na „přechodnou“ nejbližší dobu). Nevíme si rady ani se svým genetickým dědictvím, ani se svým biofyzikálním prostředím ([11], 431), a to jsou příliš globální procesy na to, aby na takovém vertikálním a globálně vnímaném průmětu dneška směrem k zítřku bylo možno vystačit s horizontálním „štítem“ „demokratického liberalismu“ vytrčeného z konzervativních pozic vůči... komu?! (Přece včerejší krajní „pravice“ a krajní „levice“ splývají. A „střed“ není relativně neodvozenou hodnotou.)

Jde o mnohem víc než pouze o deklaraci minimální slušnosti v komerční činnosti, principiální politiku a povznášející kulturu. Copak jsme připraveni unést svůj lidský „úděl“ jak s respektem k vitálním zdrojům, jež jsou k dispozici, tak se zohledněním všech těch vědou navozených technických, hospodářských, sociálních, ale i kulturních změn, jež už začaly — a proklatě rychle — nazrávat už „včera“? Copak si lze přijatelně představit, co vše už začíná signalizovat nazrávající „informační století“?

Starostí lidstva nemůže být Fukuyamou nadhozená problematická (a rigidně zformulovaná) výzva „poslednímu člověku“. Tím, že lidské dějiny se jako dynamická a směrem vpřed otevřená struktura ještě dokonce teď nesrovnatelně rychleji dostávají do kontaktu s nečekaně novými konfrontacemi, stěží lze usnout na vavřínech včerejších postupných úspěchů „liberalismu“ na cestě (mezi „konzervatismem“ a „radikalismem“) za postupně mohutnějšími stupínky „svobody“, „spravedlnosti“ a „relativní občanské rovnosti“. Pokud se prostým občanům vzdálí ony stále více anonymní ekonomické a politické „síly“ (do globálních nadstátních a aspoň kontinentálně vnímaných struktur), **tím silnější by měly pak být meziobčanské vazby v mikrostrukturách.** Spolu s nesrovnatelně širším dopadem všeho pozitivního i negativního z nadstátních center financí, obchodu, výroby a politiky na „občany bez hranic“ tyto principiálně nové výzvy budou vyžadovat právě tak zásadně nové odpovědi. **Po přechodné inflaci morálky společnost bude muset umět — už ze sebezáchovných důvodů — najít zcela novou vizi vzájemného soužití. A zřejmě taky charismaticky pojatá desiderata.** (To už je ale jiná, a ještě nesnadnější kapitola.)

Poznámky

- [1] Burnham, J.: *The Managerial Revolution*. Harmondsworth, Penguin Books 1942 (1962).
- [2] Čulík, J.: *Českým politikům se bohužel podařilo u mladých lidí zdiskreditovat tržní společnost*. In: blistry.internet.cz/9801/19980130c.html
- [3] Čulík, J.: PS k: Petr Očko, *Havlova esej Moc bezmocných a dnešní globalizující společnost*. In: blistry.internet.cz/9802/19980203f.html
- [4] Dahrendorf, R.: *Úvahy o revoluci v Evropě v dopise, který měl být zaslán jistému pánovi ve Varšavě*. Evropský kulturní klub (bez uved. místa vyd.) 1991.
- [5] Daniels, R. V.: *The End of the Communist Revolution*. London, N. York, Routledge 1993.
- [6] Dokulil, M.: *Zrod filosofa: Toleranci k teorii poznání J. Locka*. Praha, Academia /vyd. svěmocně potlačeno/ 1971.
- [7] Dokulil, M.: *Filosofii dějin k dějinám filosofie*. Brno, Masarykova univerzita 1992.
- [8] Dokulil, M.: *The Last Man's Culture — Revisited*. In: *Journal of Interdisciplinary Studies*, Vol. X, No 1/2, str. 85–100, 1998.
- [9] Fukuyama, F.: *The End of History and the Last Man*. London, etc., Penguin Books 1992.
- [10] Gray, Ch. H. (ed.): *The Cyborg Handbook*. New York, London, Routledge 1995.
- [11] Lenski, G., Lenski, J., Nolan, P.: *Human Societies: An Introduction to Macrosociology*. New York, etc., McGraw-Hill, Inc 1991 (6. vyd.).
- [12] Lerner, R. E., Meacham, S., McNall Burns, E.: *Western Civilizations*. Vol. 2. N. York, London, W. W. Norton & Co., Inc 1988 (11. vyd.).
- [13] Loužek, M.: *Kdyby chtěla, mohla by mít Unie svobody s konzervatismem šanci*. In: *MF Dnes*, 26. 1. 1998.
- [14] Marks, J.: *Fried Snowballs: Communism in Theory and Practice*. London, The Claridge Press 1990.
- [15] Mlynář, Z., Gorbačov, M.: *Reformátoři nebývají šťastni: Dialog o „perestrojce“, Pražském jaru a socialismu*. Praha, Victoria Publishing 1995.
- [16] [NRENAISSANCE Committee] *Realizing the Information Future: The Internet and Beyond*. Washington, D.C., National Academy Press 1994.
- [17] Oulík, J.: *Mladí Češi nejraději věří na střední cestu*. In: *Lidové noviny*, 24. 1. 1998 (Víkend: Příloha).
- [18] Rawlins, G. J. E.: *Slaves of the Machine: The Quickening of Computer Technology*. Cambridge, Ma., London, The MIT Press (A Bradford Book) 1997.
- [19] Scruton, R.: *The Philosopher on Dover Beach*. Manchester, Carcanet 1990.
- [20] Scruton, R.: *Entering the Culture of the Playground*. In: *Time*, October 27, 1997.
- [21] Sichel, D. E.: *The Computer Revolution: An Economic Perspective*. Washington, D.C., Brookings Institution Press 1997.
- [22] Warner, J.: *The No Work Culture*. In: *Newsweek*, January 26, 1998.

A SHY PILGRIMAGE TOWARDS THE CULTURE OF THE “LAST MAN”

Fukuyama's phraseology can be discovered in the heading immediately. In the paper it serves only as a free admission to the discussion of those still so popular “post” labels put on our culture. This contribution intends to be less a philosophy of culture and more of a philosophy of history and politics, defining contemporary culture as „iconographic“, deifying „second-hand excitement“ and not caring much about anything which was “post”, or anybody who was “along” (“Godot” to be included).

Many a time „liberalism“ has been found as a “democratic” ideal and, at the same time, as a political movement of the middle classes. From the start some time in the 1830s, liberalism was NOT immediately (has NEVER been) a pure “democratic” current. With the spreading socialist

movement on the Left, liberalism was shifted towards Central Right, something like a shield of conservatism (and capitalism). After 1989 the so-called "real socialism" ceased to be a "revolutionary" alternative to its conservative counterpart and thus, simultaneously, liberalism ceased to fulfil its previous function as a "shield" of capitalist polity.

In the mediating world of ideologies some people in the Czech Republic, when they have found the proclaimed "liberal" politics of the ruling political parties of the Right NOT VERY successful, have taken a salvation-bringing refuge in "conservatism". The article stresses the idea that, for the future, anything like being "Right" or "Left" (or "in between of both", something like a "third way") CANNOT serve as a working political program. A globally conceived, and outwardly anonymous, supranational "polis" has "invisibly" spread its power OVER the existing state structures and human history as a dynamic and forwardly open system being faced with unforeseen, unexpectedly new, confrontations CANNOT get stuck in old — conservative — imaginations of their cure (Fukuyama's "liberal democracy" to be included).